

EVSKERAK

ZERGAITIK BIZI

BEAR DVAN

"Euskerak bizi egin bear du eusko-gogoa il ez dedin" (Pierre NAERT).

Emen esango ditutanak "GURE HERRIA" (1958, Buruilla) ta "ARANZAZU" (1958, Fasc.8) al-dizkarietatik jaso ditut.

Pierre NAERT Lund-eko Unibersidadean maixukide da. An erakusten ditu Iparaldeko izkuntzak eta "Lingüística General" deritzana. Aurreko udaran mentxen egon zan, Euskalerrian zear zebil-lela. Bera izatez Prantzitarra da, baiña, ogei urte ba-daramazki Suezian.

Arrazoi sakonak ematen dizkigu, euskeraren alde, berari dagokion aldetik, linguistikaren aldetik alegia.

Askotan, euskeraren alde gure arrazoiketak ez dira, indar osokoak. Ez diegu bear aiñako oiñarririk ipintzen gure arrazoiei. Orregatik dira kategori txikikoak. Orrek ez du esan nai eragin indarririk ez dutenik. Baiña sakonagotik jo bear genduke. Sakonago ta zabalago.

pierre Naert bera orain ari da munduan diran izkuntza txikidn alde idatzitako liburu bat bukatzen. Liburu ortan azaldu nai duan tesis-gaia Sueziatik bialdutako eskutitz ortan ageri zaio.

Izkuntza da gure pentsamentuak eta go-etak agertzeko biderik bakar eta altsuena. Lin-

guistikaren egitekoa da izkuntzen sorrera, aldakuntzak, eta batez ere pentsakerakin dituan artu-emanak arkitzea. Linguistikak edozein izkuntzaren berri eman dezaiguke. Noiz sortu zan. Nun eta nola. Ondorengo aldaketak, eboluzioa. Ingu-rukoengandik zer itz edo esakera eta gainontzeko izkera kutsu jaso dituan. Gogoetak agertzeko zer aberastasun duan, eta ab. Izkuntza bat zatitu eta askatu, eta giza-gogoarekin zer relazio daukan ikusi: orixe da linguistikaren egitekoa eta lantegia.

Linguista batek estimatzen ditu gaur geiena erri txikietakoa izkuntzak. Jendeak beti errexenera jo oi dute. Linguisten arazoetik oso urruti ibilli oi dira beste gainontzeko geienak. Orregatik naiago lukete zenbaitak euskera erabat galduta balego. Bi izkuntza ikasi bearrean batekin gelditzea askoz ere errexagoa baida. Esate baterako espainera edo frantsesa ondo ikasi eta euskera erabat baztertu. Ez gorrotoz, bizitzarako baizik. Bi maleta eraman bearrean, bat bakarra eramateak neke gutxiago baidu. Gaiñera euskera ez omen da gauza, zenbait gogoeta sortu ta azaltzeko. Baserritarren izkuntza bat besterik ez omen da. Euskeldunoi erdera erakutsiaz mesederik aundiena egiten omen digute.

Frantsesa edo espainera izkerak dira, euskera berriz izkelki bat besterik ez. Amaika olako sarritan entzun bear izaten dugu. Gai aurretan linguistek geienetan astakeri galantak entzuten dituzte.

Edozein pentsakerak, alik eta gutxien landua izan arren, izkuntza bat, espresio bat, azalbide bat eskatzen du. Biak batera dijoaz, gogoia ta mintzoa. Biak alkarren mendeko dira. Izan ere ez dago izkuntza baiño aurregoko pentsakerarik. Naiz-ta giza-pentsakera kaxkarrena izan, une berean ba-du izkera bat, bestela ez dago pentsamenturik. Orregatik len esan duguna, izkuntza dala pentsamentuen agerkeria alegia, eztago ain zuzen esana. Pentsakerak eta izkerak gauza bat bera azaltzen digute bi aldetatik. Buruan sortzen ditugun gauzen ideak, irudiak azaltzen dizkagu izkuntzak. Baiño biok batera ari dira lanean. Izkuntza bakoitzak gizonaren gogoetak aditzera

emateko era berezi bat du. Eta ori orrela gertatuko da beti, izkuntza diferenteak dauden bitartean.

Linguistikak ematen digu erakusten auzerik ezin dezake esan izkuntza batzuk, bere aundiorkian, beste batzuen aldean nagusiago eta geiago diranik.

Baiña orain dator linguistikak erakusten digun eta euskaldunoi bear bada oso arrigarri izango zaigun erakuspen baliotsu bat: GEIENETAN, ANTXIÑAKO IZKUNTZAK, ERRI TXIKIETAKO IZKUNTZAK, "IZKELKIAK", GEIAGO DIRALA. Jakiña, konparazioak egin ditezken neurrian, puntu batzuetan alegia -baiña askotan zer ikusi aundia daukate xeetasun oiek-.

Izkuntzen gorabera auek ikasi ta erakusten jardun diranak gutxi ditugu oraindik. Baiña oriarren, ba-dugu bat, arazo auetan fama aundikoa. Erakuspen oiek tesis-gaitzat lortu dizkiguna. Benjamin Lee WHORF, amerikarra jatorriz. Zoritxarrez bso gazterik il zitzagun, 1941 gn., 44 urtez. Bera ilda gero argitaratu dizkiote idatzi utzi zitun "Ensayoak" 1956 urtean, "Izkera, Pentsakera ta Izakera" tituloakin.

Etorkizunerako izkera bat bakarra nai dutenak, gezurrezko ametsetan dabilta eta ala bearrez ori lortuko balute, GAITZIK AUNDIENA EKARRIKO LIOKETE GIZA-GOGOARI.

Egun batean mundu guzian inglesa bakarrik itzegitera iristen bagera, gure kultura zeero urritu ta pobretu egingo da. Erri txikietakoz izkerak galtzen badira -euskera ere bai- mundua pobretu egingo da kultura aldetik. Beti gauza berberak ikusi ta entzuten aspertu ta nazkatu egin oi gera. Esate baterako, ez legoke turismo-rik munduko lurralde guztiak berdin-berdiñak baliuz.

Whorf-en idaztietan ameriketako indioen izkuntzetatik artutako ejemplo ugari agertzen da. Izkera oiek ikasten jardun baitzan batez ere. Esate baterako, "hopi" izkuntzak "argia piztu du" esateko "rehpi" itza naikoa du. Berak dionez, geiegizkorik esan gabe, "hopi" izkuntza inglesa ta beste mintzoera zabalduenak baiña gauzago izango omen da "teoria de la relatividad" deritzan ori ager-

tzeko.

Whorf jaunak artu zitzakean adibiderik ugari euskeratik ezagutu izan balu. Esate baterako "etxerainokoa" erderara itzultzeko itz auek bear dituzu "yendo hasta la casa misma", ("en allant jusqu'à la maison"). Euskerak itz orrekin ez du aditzaren jarduna agertu nai, gaertakizun bat baizik. Aditzaren jarduna agertzen digu itzulpenak. Euskeraren xeetasun asko itzultzeko ez da gauzaaskotan erderazko aditza, oso aberatsa izan arren.

Munduak ez du ezer irabasten erri txikitako izkuntzak galduaraziz. Galdu berriz asko oiek erabat baztertuz. Izkuntza aundi bakar bat mundu guztian jabetuko balitz, ez liguke ondasunik ekarriko, kaltea baizik, GOGOIA IGERTUKO LIGUKE, BURUZ ASMATUTAKO ASTAKERIRIK AUNDIENA IZANGO LITZAKE.

Giza-gogoak ez luke aurrerapenik aterako euskaldun batek bere euskera utzi ta erdera bakarrik artzekotan. Besteraka berriz, asko irabazi dezake kulturak, euskaldunak bere pentsakera ta gogoetak euskeraz sortu ta azaltzen badizligu. Gogoeta berriak izango baitira oiek.

Gaurko munduan indarra dago nagusi, kultura ta jakintza sailletan ere. Txikien eskubi-deak ez dira gordetzen. Gelegikeri orren kontza joateko ez dago bide bakar bat bestrik: kultura berezia berengan duten erri txikitako izkuntzai eutsi. Arazo auen ardura dutenak egin bear dituzte alegiñak erri txikitako izkerak zaindu ta gordetzen, al dan bidez eta organizazioz.

Euskeraren jatorriari buruz oraindik ez da erabateko iritzi osoa asmatu nere ustez. Tajuzkoena Kaukasiko izkerakin antza billatu nai izan diona da, noski. Izkuntzen arteko senidetasuna arkitzeko, aurretik asko jakin bear da bien arteko iztegia eta joskeran eta morfoloji saillean zer antza duten. Dana dala izkeraren jatorriaz, auxe artu dezakegu egizkotzat: oso berela kutsatu zala Indo-Europear izkuntzakin. Esate baterako, "argia" itza latiniñaren erroetan ikusten dan "argentum" bera da, dirudinez.

Euskera eriotzetik atera eta bizirik

iraun dezan bearbearrekoa zaizue literaturako izkera bat osatzea, Bestela ez dezute beiñere gauza zuzenik egingo. Gipuzkoa ta Lapurdiko idazleak artu ditzakezue oiñarriztat. Derriorezkoena da erriak ez dezala galdu euskera, bestela arenak egin du. Erriak jarrai dezala eusereaz itz egiten, ikasi dezala irakurri eta idazten. Ori da bearrezkoena. Orregatik, idazten dana izan dedilla al dan aiñean erriaren euskera bera. Erriak ulertzen ezpadizue euskeraren bizia galdu da. Idatzitako liburuak eta orriak ortxen egongo dira liburutegietan gordeta, pipien janari gizaldiz gizaldi.

Euskeran sartu bear diran itz berrietaz bi jokabide arti ditezke: erri batzuek griego ta latiñetik datozen itz ezagunenak batere kezkarik gabe artzen dituzte; baiña ba-dira beste zenbait ori bera egitea gogoko ez dutenak. Euskerak errextasun aundia dauka beste izkuntzak eskeintzen dizkioten itz berriak bere erataro moldatzeko.

- Migel Unamuno-k, Bilbo-ko idazle ospetsuak, bera euskalduna izan arren auxe esan zigun: euskera berez eta derriorrez eriotzera galduta dagola. Zearo zaarra baida, ain antxiñakoa ta oraingo izkuntzekin antzik ere ez duena. Ezin du oraingo kulturaren mamia azaldu. Beraz, ez dauka beste biderik: atzera jo ta iltzeko etsi.

- Ori esan zuenak etzuan nere ustez bear aiñako dokumentaziorik. Erri asko dira beren izkuntza bereziak dituztenak. Eta Aien izkuntzak oraingo izkera aundi auen ondoan oso diferenteak izanarren, egoki moldatzen dira oraingo kultura-sailletara. Or dauzkatzu Feroe-tarrak. Ugarte oietan bizi direnak ogeitamar milla besterik ez dira. Ori arren eta gaiñera, Dinamarka-ren mendean egonarren, beren izkuntza bizirik daukate. Eskolatan izkuntza ori erabiltzen dute. Beste erriekin artu-emanetan asten diranean, jakiña, ingles-a edo danes-a itz egin bearko dute, baiña "etxean" beti beren izkuntza. Beti izango da erri txikia, baiña mundu guztiko izaritasunean pitxi eder bat.

Euskerak arrisku aundia du betiko iger-

tuta gelditzeko, museo-gai bat izateko. Berpiztu egin bear da, eta eguneroko bizitzan erabili.

Eragoipenak kentzeko, errexenera jotzeko, euskeraz idazterakoan, erabat kendu bear zenituzkete "l" ta "r" tilde-dunak. Idazkera orrek ez du batere alderik. Orrek ez dio emango euskerrari berezitasunik.

Nik nai nukena auxe da:jendeari erakutsi eta ikusarazi erri txikietakozkuntzak gorde egin bear ditugula. Ortarakoz nabil idazten eta itzaldiak ematen. Gaiñera "Lagunbatzar Internazional" bat sortu nai nuke erri txikietakozkuntzak zaitzeko. Izan ere jende geienak, ez baidira konturatzen nolako aberastasuna galduko genduken izkera txiki oiek danak baztertuta.

Musikarekin gertatzen dana jazotzen da emen ere. Dana berdiña balitz, zearo aspertukoz ginduzke, baiña danetik dagola, ordun edozeiñetara jo diteke, norberak gustokoz duanera. Orixe gertatu zait neri. Iparaldeko errietatik natok eta emen gauza berri askoz aurkitu ditut: zuen izkera ederra, zuen kantu ta bertsolariak. Baiña baldin euskera galduko balitz, kitto! Joan dira emengoz kantak eta euskal-folkloreak.

Azurmendi'tar Juan.ofm.

-Arantzazu'koa-